

משפטים

הנפש והחינוך

יסודות איתנים מפרשת השבוע

עבד עברי על מה ולמה?

"כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבד ובשביעית יצא לחפשי חנם"

יש להתבונן, האם טוב להעביד עבד עברי או שמא לא, אם הדבר אסור, למה התירה לנו התורה לקנות עבד עברי, ואם הדבר טוב למה יש כל כך הרבה כללים והסתייגויות בעבד עברי, וכמו שמרחיב האלשיך הק' ד"ל:

"שש שנים יעבד ובשביעית יצא, ושהקונה עבד עברי קנה אדון לעצמו, שלא יעבד בו עבודת עבד, ומה שתלמיד עושה לרבו אין העבד עושה לרבו, לא יוליך כליו לבית המרחץ ולא יעבד עבודה בזויה קצב ובורסי, ולא יאכל הוא פת סולת ועבדו פת קיבר, ואם יהיה לו רביעית יין לא ישתה הוא וישקה לעבדו מים רק יתנהו לו, ואם יישן הוא על הכר לא יישן עבדו על גבי קרקע שאם צר הוא יתנונו לעבדו והוא יישן על הארץ (עי קדושין כ א ותד"ה כל). ואם ימכור את בתו לאמה יעצנה לו או לבנו לאשה"

המידות, החסד והרחמנות בראש סדר העדיפות.

שורש הדבר הוא שההתנהגות עם העבד מלמדת אותנו הרבה כיצד יש להתנהג עם החלש. בדרך כלל מי שהוא אדון, הריהו מנתנהג כמו אדון. ולפעמים על עצמו של האדון, והרגשתו כמו אדון, הוא בגלל שיש לו עבדים, ויש לו על מי לשלוט, וזהו הוא מחשיב עצמו כאדון שהוא גדול מעל השני, והשני הוא קטן בעד ובזוי.

אמנם תורתנו הק' מלמדת אותנו כיצד להתנהג עם העבד ועם החלש, ובכך לעדן ולזכך את מידותינו. החשיבה היהודית שונה מכל חשיבה אחרת. בעולם נהוג שאם אדם קונה עבד ומשלים עליו כסף אזי הוא שייך שלו, ומותר לעשות עמו כרצונו. אולם על מי משפטי ה', הכסף והקנייה לא עומדת בראש סדר העדיפות, אלא המידות והחסד והרחמנות הקודמים בסדר העדיפות.

וענין זה מבואר בספר החינוך (מצוה מב) בשורש טעם המצוה של עבד עברי, ממנו למדים כמה יסודות וז"ל:

"משרשי מצוה זו, שרצו האל שיהיה עמו ישראל אשר בחר עם קדוש מלא ומעוט בכל מידות טובות ומעולות, כי מתוך כך תחול הברכה עליהם, והחסד והרחמים עם המידות המשובחות שבעולם. והנהגות כונן זו מביא לאדם מידות טובות וגורם ולגמול לו חסד, כאשר כתוב בפרשה, וכמו שידענו גם כן בקבלה."

כאשר אדון גומל חסד עם העבד שקנה במיטב כספו שנחשב כרכושו העצמי, אף שיכול היה לחשוב שניתן להתנהג בו כרצונו, אלא שגם על רכושו וקנינו יש כללים בתורה כיצד להתנהג, מתוך רחמנות ובהתחשבות, במידות טובות. התנהגות כונן זו מביא לאדם מידות טובות וגורם לעצמו שיחול עליו הברכה.

***

עזוב תעזוב עמו

ישנם אנשים שצריכים לפנות לעזרה, חשוב מאוד מכיר בקשייו ונעזר באנשים אחרים, אלא שלפעמים מתפתח בהם תלות, והם מתחילים להישען לגמרי על הזולת, בלי נטילת אחריות אישית על מעשיהם כלל, ישנו ירוח נושן מה דינם של אנשים כאלו, מצד אחד אולי מהראוי לעזור להם, כי סוף כל סוף הם מסכנים שיש לרחם עליהם. או שמא היה מהראוי שיבינו וישכילו לדעת כי החיים הם שלהם עצמם, ומחובתם לעשות מאמץ להסתדר בכוחות

עצמם, ולא להטיל עצמם על הציבור.

הנה הכלי יקר בפרשתנו (שמות כג, ה) עושה לנו סדר בסוגיה זו:

"וחדלת מעזוב לו עזוב תעזוב עמו. לומר לך דווקא שרוצה להיות עמך במלאכתו ורוצה להקים עמך, אז אתה מחויב לסייע לו, אבל אם יושב לו ואומר הואיל ועליך מוטל הדבר חייב אתה להקים לבד, ע"כ אמר וחדלת מעזוב לו, כי מילת לו אין במשמעותו עמו, כי מותר לך לחדול מעזוב לו כשאינו רוצה להיות עמך במלאכתו, ומאכן תשובה על מקצת עניינים בני עמנו המטילים את עצמם על הצבור ואינן רוצים לעשות בשום מלאכה אף אם בידם לעשות באיזו מלאכה או איזו דבר אחר אשר בו יכולין להביא שבר רעבון ביתם, וקוראים תגר אם אין נותנים להם די מחסורם כי דבר זה לא צוה ה' כי אם עזוב תעזוב עמו הקם תקים עמו, כי העני יעשה כל אשר ימצא בכחו לעשות ואם בכל זה לא תשיג ידו, אז חייב כל איש מישראל לסעוד ולחזק וליתן לו די מחסורו אשר יחסר לו ועזוב תעזוב אפילו עד מאה פעמים."

דבריו ברור מללו, שאין ביכולת שום אחד לעשות את העבודה חילוף זולתו, הן בתחום הפיננסי, הן בתחום גידול הילדים, והן בתחום עזרה הנפשית. האדם חייב לעשות תחילה כל אשר לא-ל ידו לעזור לעצמו, ורק לאחר שנוכחים לראות שלמרות כל השתדלותו שעשה עדיין נזקק הוא לעזרה וסיוע, או אז צריכים לבוא לקראתו לסייעו ולעזור לו, ואז מקיימים את המצוה של 'עזוב תעזוב עמו', עמו בדוקא.

***

בני בכורי ישראל

בדרך הלצה מתבטאים רבים על הבכורים כ- 'מכת בכורות' כביכול.

והנה הגורם לתלונות הם, מאחר שהבכור נולד ראשון להוריו, ומטבע הדברים נותנים לו ההורים מעמד שווה אליהם, משתפים אותו בכל דבר, עד שכמעט נעשה חלק מהם. מרוב שהם שמחים בלידתו, אינם משכילים להציב לו גבולות, ובפרט בתחילה כאשר עדיין אין ילדים נוספים, וכך מרגיש הילד שווה ערך להוריו. ואחר שמתרגלים לצורת חיים כזו, שוב קשה גם מבחינה רגשית להתנתק מהילד הבכור, ואז מתעורר קושי, הילד אינו יודע את מקומו, מתערב בכל דבר, ואינו נותן להורים את הפרטיות הדרושה להם. המצב בבית מביא שיש 'אבא אמא ילד' באווונו קטגוריה.

נוסף לכך, הבכורים הם באמת אנרגטיים יותר משאר הילדים. ישנו כוח מיוחד בבן הבכור, כוח של התחדשות תמידית, והקב"ה הטביע בהם כוחות מיוחדים בדוקא, עקב כך שלעתיד לבוא עתידים הבכורים לעשות את העבודה בבית המקדש, וכפי שמבאר ה'שפת אמת' ד"ל:

"בפסוק ושלח וכו' נערי בני ישראל, פירש"י הבכורות. ויש להבין למה נקראו נערי, הלא עפ"י הרוב הבכורות המה זקנים יותר מאחיהם שנולדו אח"כ. אך הענין הוא כי הבכורות יש בהם כוח ההתחדשות ונקראו נערי. ולכן המה מיוחדים לעבודת השל"ת. וכן בבני ישראל נאמר נער ישראל דכתיב בני בכורי שהם דבקים תמיד בשורש ההתחדשות."

והנה מאחר שכל ישראל נקראים בכורים כנאמר 'בני בכורי ישראל', נמצא שיש לכל אחד מישראל כוח זה של התחדשות תמידית.

דבר האירה

הלימוד כשולחן הערוך

בלימוד עם צעירים, נוכחים לפעמים לראות כאלו שלדאבון לב אינם מצליחים ואינם מבינים את הנלמד, ותמיד עולה השאלה והתניה, מה הגורם והמפריע, מהו הקושי והסיבה לחוסר ההבנה שלהם. מנסים לתור אחר הסיבה, האם חוסר כישורים הוא הגורם, או שמא קושי ביכולת למידה, או כל סוג בעיה אחרת.

אך הרבה פעמים הילד מתקשה בגלל סיבה פשוטה, מפני שלא הוסבר לו הדבר נכון מספיק בצורה ראויה ואיכותית. אין כאן בעיה בילד כלל, כי אם בעיה בהסברה. וכפי ההגדרה הידועה של הגאון מבריסק זצ"ל שאמר: חוסר הבנה הוא חוסר בהסברה. כלומר, דבר שאינו מוסבר היטב, גורם ממיאל שלא יבין כראוי, ולהיפך, הסברה כנונה וטובה, מביאה להבנה טובה וברורה.

תורתנו הק' ציוותה לנו כאן בפרשה:

"ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם" - ופירש רש"י: "אמר לו הקב"ה למשה לא תעלה על דעתך לומר אשנה להם הפרק וההלכה ב' או ג' פעמים עד שתואר סדורה בפיהם כמשנתה ואיני מטריח עצמי להבינם טעמי הדבר ופירושו, לכך נאמר אשר תשים לפניהם כשולחן הערוך ומוכן לאכול לפני האדם."

יש לנו כאן הוראה ברורה כיצד הוא סדר הלימוד, שלא מספיק לומר הדין כמה פעמים בצורה סתמית, אלא צריכים להסביר היטב, להרחיב את הטעמים, להמחיש, להביא את הדין וההלכה כמוצר מושלם, עד שיעלו על לב השומעים ויבינו אותו היטב.

הנה כי כן, זוהי איפוא אחת הסיבות שיכולות להיות גורם מפריע, שלא יצליחו התלמידים בלימודם, כאשר הלימוד לא מוסבר להם היטב. ויש לחקור תמיד אם לא זה מה שעומד בעוכרם, ולפני שרצים לתלות בכל מיני בעיות שונות עם שמות לעזויות, יש לבדוק נתון ראשון כיצד הדבר מוסבר להם, ואם הדבר עולה יפה על שכלם והבנתם.

עובדא הוה אצל הרה"ק בעל החידושי הרי"מ ז"ע. חסיד אחד התמרמר אצלו על כך ששוכח את משנתו, וגם לאחר שלמד היטב אין תלמודו מתקיים בידו, והחסיד שואל ומבקש מה בידו לעשות?

נענה לו החידושי הרי"מ, התבונן נא על כך שמעולם לא שכחת פעם בעת אכילתך היכן מונח פיך, וכן לא קרה לך שלקחת את הכף והכנסת אותו בטעות לאוזניך, וכל כך למה, מפני שהאוכל מחייה אותך ואת גופך, ואין מציאות שתשכח היכן נמצא פיך. דע לך, המשיך החידושי הרי"מ ואמר לו, כאשר תהיה התורה אצלך חביב ועבר כל כך כדוגמת האוכל, ותרגיש שזה מחייה ונוטע בך חיות, שוב לא תתבלבל ולא תשכח את התורה שלמדת. וכדברי נעים זמירות ישראל "לעולם לא אשכח פיקודיך כי בם חיייתני", אי אפשר לשכוח פקודי ה', אם זה חיותך ומש.

בזה הסביר הרה"ק החידושי הרי"מ מה שנאמר **"ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם"**, וכיצד אכן אפשר לזכות שיהיו דברי תורה בהירים באופן שלא נשכח זאת, על כך מבאר רש"י "כשולחן הערוך ומוכן לאכול", כאשר בעת לימוד התורה תרגיש כמו האכילה, אז לא תשכח גם את דבר התורה, כמו שלא שוכחים את דרכי האכילה.

שבת שלום ומבורך
הרב אלחנן רייזמן

להביא את נפש הזולת

מפני ססורו רע (ב"מ ט):

סורו רע ישנם כמה פירושים להגדרה 'סורו רע' ובגור אריה מפרש:

מפני ססורו רע. פירוש שאור שבו, ונקרא זה 'סורו' כי השאור המסיר את האדם - רע בגר, ומפני זה קרוב לחזור לסורו, ולכן אל תנו אותו.

רגישות יתר

ישנם אנשים רבים כיום שנמצאים תחת ההגדרה והכוונת תשושי כח וסורו רע, צעירים רבים ואברכים שמחפשים מי שיבין לנפשם, המתמודדים בחייהם.

בכדי לשמור על הנוער ועל האנשים המתמודדים יש להתנהג עם אנשים אלו ברוגע ובנחת, בדיבורים טובים ולא בלחיצה, כך מבאר האברבנאל

"וגר לא תלחץ", ... לא ילחצנו בדינו להכריחו ולהכניעו כפי שורת הדין... רק ינהג אותו בלאט ונחת. לפי שנפש הגר מצרה עליו להיותו בארץ נכריה, ויחשוב בלבו שמפני שהוא גר ונכרי אתה מכריחו לו כך. ולכן תנהגו בדברים טובים ורכים, לא שתטה המשפט בעבורו, אלא שתעשהו בנחת ולא בלחיצה.

הדרך כיצד להתיחס לגרים ולכל האנשים הרגישים וכיום צריכים להתיחס כך לכל אדם הוא בשני דברים.

א. לדאוג לצרכים הגשמיים ב. לדאוג לצרכים הנפשיים וכמו שמבאר הרבינו בחיי הקדמה לפ' תצוה:

"שמן וקטורת ישמח לב ומתק רעהו מעצת נפש" (משלי כו, ט), כי האיש הגולה הנוהר ממקומו יתחייב האדם עליו בשנתים, האחד שיספיק לו מזונותיו, השני שיסביר לו פנים,

כי חייב האדם לשמח לב האיש הנוהר ממקומו בסיפוק מזונות שהוא שמן וקטורת כי שמן וקטורת ישמח לב, ויתחייב עוד בהסברת פנים, זהו ומתק רעהו שימתק לו דבריו והסברת פניו כי מלבד שצטרף שמן וקטורת עוד יצטרף מתק רעהו במתק שפתים ורכות הדברים.

ואמר מעצת נפש כלומר שיהיה אותו מתק והסברת פנים מעצת נפש השכלית דרך אהבה ותבה ולא דרך חנופה כי ייטב לו מתק שפתים יותר ממה שהוא נותן לו, וכן אמרו חז"ל בכתובות (קא, ב) טוב המלבין שינים לתבירו יותר ממשיקו חלב שגאמר (בראשית מט, יב) ולבן שינים מחלב, אל תקרי לבן שינים אלא ליבון שינים.

נסכם כמה יסודות ממקורות אלו כיצד לתק ולקרב ליבות עם ישראל.

אהבה - בפ' דברים כתוב ואהבת את הגר, הדבר הראשון הוא 'אהבה', כל אחד שמתמודד צריך להרגיש שאוהבים אותו, האהבה נותן כוח רב להתמודד ולהצליח. **לדעת את הנפש** - ראשית כל עלינו לזכור לא להתגאות על האחר, כל אחד מאיתנו היה במצב של אלו שמתמודדים, בכדי לעזור לשני צרכים ראשית כל להזדהות עם האחר ולהיזכר מתי היה הוא במצבו של האחר. אז נהיה רגיש ביותר.

לא לשפוט אותם - חשוב מאוד לא לשפוט אותם ולומר שהם לא טובים ולא ראויים אלא להבין אותם שנפשם שפילה ומצבם הרגיש הביא אותם למצב זה.

לנהוג בדרך נחת וכבוד - החינוך מורה לנו בזה"ל שחייבין בני אדם לנהג עמהם דרך נחת וכבוד, ההנהגה בכבוד ובנחת נותן לאדם הרבה כוח ונחת.

תחושת בדידות

ישנם אנשים שהם מרגישים שהם משולים כגרגרי הנמצא יחידי בראש האילן, מבזים אותם ואינם רואים אותם, וישנם בריות שמקלים ראש בהם, ומאוד יש להיזהר בכבודם, כמו שמבאר הרבינו בחיי בזה הלשון:

גר מלשון גרגיר הנמצא יחידי בראש ענף האילן, מבזים אותו ומרעינים לו על כן אמר ה' יתברך אל תחשוב שאין לו מי שיריב את ריבו כי אני הוא הרב את ריבו והעושה נקמה בעושקיו.

לדעת את הנפש

עלינו להבין את הנפש של האנשים שדעתם שפלה עליהם ואין להם על מי לשאת את עיניהם, לבחון ולבדוק את מצב הזולת מה מפריע לו ומה מצבו הרגשי והנפשי.

כמו שממשיך לבאר הרבינו בחיי ז"ל

זהו שנתן טעם ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים, לא אמר ואתם ידעתם את הגר אלא את נפש הגר כלומר ידעתם כי כל גר נפשו שפלה עליו ואין לו למי ישא עינו כי אם אלי, ועל כן ארחם עליו כמו שריחמתי עליכם שהייתם גרים בארץ מצרים. וצריך אליו האלמנה והיתום לפי שכולן תשושי כח והבריות מקליץ בהם להרע ולהזרז אותם, והנה דמעתם מצויה כי שערי דמעה לא ננעלו.

להתחסד עמהם

זהירות מופלגת צריכים אנו להיזהר בכבודם ולהתחסד עמהם בין בגופו ובין בממונו ובוודאי להתיחס אליהם ולהמציא את עצמנו בשבילים בדברים מתוקים וערבים וכמו שממשיך לבאר

ועל כן צריך אדם להיזהר בהם להיטיב ולהתחסד עמהם בין בגופו ובין בממונו, וכן הזכיר הנביא (ישעיה נח, ז) 'הלא פרוס לרעב לחמך', והזכיר עוד (שם ז) 'ותפק לרעב נפשך', אם יש לך ליתן לו לחמך תן, ואם לאו נפשך שימין עצמו להמציא לו קורת רוח בדברים.

אסור לעמוד מן הצד

לפעמים אנו רואים, שאנשים מתיחסים לאנשים יותר חלשים בלזול ובחוסר כבוד, והאדם חושב לעצמו מה אני יכול לעשות אתי יכול לעשות כלום, ועל כך מבארים הראשונים שסור לעמוד מן הצד אלא עלינו לסייע ולעזור להם, וכמו שכתבו האבן עזרא והחזקוני ובעל הטורים:

אמר לא תענון לשון רבים. אמר אם תענה. כי כל רואה אדם שהוא מענה יתום ואלמנה ולא יעזרם גם הוא יחשב מענה.

מצוה זו כתובה בלשון רבים מה שאין כן בכל הדינין הכתובים בפרשה זו לפי שכולם פושעים במ אפילו אותם שאינם מקניטים שהרי רואים הם עלבונם ושותקים ואינם מוחין וכן הזכיר העונש בלשון רבים (כב, כג) 'חזרה אפי ורגתי אתכם' וגו'.

לומר שכל ישראל ערבים זה בזה, שאפילו אם ענה האחד כאילו ענו כולם. ענה תענה. צעק יצעק. שמוע אשמע. הכל כפול, לומר הכל במידה שתעשה או אעשה לך:

התורה הק' מצווה אותנו לגלות יכולת חשיבה, יכולת להבין את נפש הזולת את רגשותיו ואת מה שעובר עליו.

בפרשת משפטים מצונו הרבה דינים שמטרתם להבין את הזולת כגון כיצד להתייחס לגר לעני ליתום ולא אלמנה. התייחסות לזולת ע"פ התורה הינה התייחסות ייחודית שהתורה מלמדת אותנו כיצד להרגיש ולהתייחס לאחר, ובפרט לאנשים שבעינינו הם נראים כחלשים.

ונבארם בס"ד אחת לאחת ומכך נלמד דרכי חיים:

הפסוקים הכתובים בתורה הק' בפרשת הגר היתום והאלמנה (שמות כב, כ-כב): "וגר לא תונה ולא תלחצנו כי גרים הייתם בארץ מצרים. כל אלמנה ויתום לא תענון. אם ענה תענה אתו כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו". ובהמשך (כב, ט) "וגר לא תלחץ ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים".

זהירות מהתנשאות

והנה טבע האדם הוא, כי כאשר מרגיש שיש לו יותר כוח מהזולת, הוא מרגיש עליונות ואוהב להתנשא עליהם, כי כך הוא מרגיש יותר חזק, כמו שמבאר האבן עזרא (כב, כ) ז"ל:

"וגר לא תונהו בארץ. בעבור שיש לך כח רב ממנו. וזכור כי גרים הייתם כמוהו. וכאשר הזכיר הגר שאין לו כח, ככה היתום והאלמנה שהם ישראלים ואין להם כח".

על האדם לדעת שאין לו על מי ועל מה להתנשא, כי גם הוא עלול להימצא באותו מצב וסיטואציה, וכמו שמבאר ברש"י ובשפתיהם הכמים (כב, כ):

"כי גרים הייתם - אם הונתו אף הוא יכל... לומר לך אף אתה מגרים באת. מום שכן אל תאמר לחברך. כל לשון גר אדם שלא נולד באותה מדינה אלא בא ממדינה אחרת לגור שם. בא לפרש שכל ישראל גרים היו אף אברהם יצחק ויעקב".

האמת הוא שכל אדם יכול להימצא במקום של חולשה, ויש להיזהר בהתייחסות לכל אחד ואחד, וההגדרות של גר יתום ואלמנה אינם מדויקות, אלא שאצלם מבינים יותר את החולשה, כמו שמבאר רש"י (כב, כא):

"כל אלמנה ויתום לא תענון - הוא הדין לכל אדם אלא שדבר הכתוב בהווה לפי שהם תשושי כוח ודבר מצוי לעונתם.

תחושת בטחון

בעולם ישנם שני סוגי אנשים, ישנם אנשים שיש להם מי שעוזר להם בעת מצוקה, הם תמיד מרגישים מקושרים למקומות הנכונים, ומרגישים שיש להם על מי להישען, ולעומתם ישנם אנשים שאין להם מספיק קשרים ואין להם תחושת בטחון לפעמים אף יכולים להרגיש קצת בודדים, אי לכך מבטיחה להם התורה, שיש להם על מי להישען והקב"ה לבדו רואה אותם ודואג להם, כמו שמבאר הרמב"ן (כב, ז) ז"ל

לא תונה גר ולא תלחצנו ותחשוב שאין לו מציל מידך, כי אתה ידעת שהייתם גרים בארץ מצרים וראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אתכם ועשיתי בהם נקמה, כי אני רואה דמעת העשוקים אשר אין להם מנחם ומיד עושקיהם כח, ואני מציל כל אדם מיד חזק ממנו וכן האלמנה והיתום לא תענו כי אשמע צעקתם, שכל אלה אינם בוטחים בנפשם, ועלי יבטחו.